

Adam Fabiańczyk

WYSTĄPIENIE Z KOŚCIOŁA FORMALNYM AKTEM WEDŁUG PRAWA KOŚCIELNEGO

Zjawisko apostazji nie jest w Kościele niczym nowym, lecz stanowi element obecny od początków chrześcijaństwa. U jego źródeł pierwsi wyznawcy Chrystusa wyrzekali się wiary, odłączając się tym samym od wspólnoty Kościoła, nie tylko ze względu na krwawe prześladowania, lecz także z powodu zainteresowania judaizmem czy kultami pogańskimi [Gręźlikowski 2010, 71]. Te sytuacje wymagały wypracowania sposobów postępowania z osobami, które odstąpiły od wspólnoty Kościoła. Oprócz płaszczyzny pastoralnej dostrzeżono także potrzebę określenia dyscypliny prawnej względem odstępców. Już od IV w. ustawodawca kościelny, określając sankcje karne w odniesieniu do apostazji, uznał ją za najpoważniejsze przestępstwo obok zabójstwa i cudzołóstwa. Gdy chrześcijaństwo uzyskało w Cesarstwie Rzymskim status religii państwowej w apostazji zaczęto widzieć zagrożenie dla ładu społecznego i interesów państwa, stąd apostatów karano i konfiskowano ich majątki. Ustalenia Soboru Laterańskiego IV podkreślały, iż do istoty apostazji należy nie tylko porzucenie wiary chrześcijańskiej, lecz także oddalenie się od Boga. W ten sposób kościelnemu wymiarowi sprawiedliwości udzielono stosunkowo dużej swobody w wymierzaniu kary za przestępstwo apostazji [Syrjczyk 1984, 219].

Ustawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹ za przestępstwo apostazji przewidywał karę ekskomuniki. Ponadto różnicował apostazję w zależności od tego, czy odstępca porzucił w sposób całkowity wiarę

Ks. MGR ADAM FABIAŃCZYK – notariusz Kurii Diecezjalnej w Gliwicach; adres do korespondencji: ul. Łużycka 1, 44-100 Gliwice; e-mail: a_fabianczyk@kuria.gliwice.pl

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.

chrześcijańską (*apostasia a fide Christiana*), czy odstąpił od wiary katolickiej (*apostasia a fide catholica*). Rozróżniano także dobrowolne i świadome odstąpienie od wiary (*a fide*), od porzucenia stanu duchownego (*ab ordine*) lub zgromadzenia zakonnego (*a religione*) [Gręźlikowski 2010, 72].

Problematyka wystąpień z Kościoła formalnym aktem stała się w ostatnich latach częstym tematem dyskusji nie tylko na polu akademickim, lecz także duszpasterskim, ze względu na wzrastającą liczbę odstępstw od wiary i Kościoła. Jakkolwiek przyczyny zaistniałej sytuacji są bardzo zróżnicowane, warto pochylić się nad prawnym aspektem wystąpień ze wspólnoty Kościoła, gdyż na przestrzeni ostatnich lat procedura formalnego wystąpienia ulegała pewnym modyfikacjom. Celem niniejszego artykułu jest nakreślenie dyscypliny kanonicznej, dotyczącej wystąpienia z Kościoła formalnym aktem ze szczególnym uwzględnieniem wskazań Papieskiej Rady Tekstów Prawnych oraz Konferencji Episkopatu Polski. Dokumenty te zawierają dyspozycje określające sposób aplikacji tych wskazań prawnych w praktyce duszpasterskiej.

1. RÓŻNORODNOŚĆ FORM ODSTĘPSTWA OD WIARY I KOŚCIOŁA

W pierwszej kolejności należy wymienić przestępstwa, jakich może dopuścić się katolik przeciwko religii i jedności Kościoła. Ustawodawca w kan. 1364 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.² zalicza do nich oprócz apostazji, także herezję i schizmę. W kan. 751 określa, iż apostazja jest całkowitym porzuceniem wiary chrześcijańskiej. Sam sposób, w jaki dokonuje się apostazji może być zróżnicowany: słowny, pisemny bądź też wyrażony przez zewnętrzne zachowanie, którym manifestuje się np. przystąpienie do innej wspólnoty religijnej [Wenz 2010, 22]. Apostatą nie jest ten, kto z różnych względów porzucił jedynie praktyki religijne, gdyż apostazja polega na odstąpieniu od wiary zarówno w sposób zewnętrzny, jak i wewnętrzny [Nykiel 2014, 143]. Jedynie wewnętrzna wola porzucenia wiary chrześcijańskiej nie stanowi jeszcze o popełnieniu przestępstwa apostazji. Ujawnienie woli w sposób wewnętrzny jest w pierwszej kolejności grzechem, a także przestępstwem usiłowanym [Rybak 2006, 48]. Stąd dla

---

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

zaistnienia apostazji konieczne jest, aby ochrzczony wyrzekł się wiary świadomie i dobrowolnie, zachowując przy tym określoną formę tego aktu.

Wyróżnić należy trzy grupy apostatów. Pierwszą stanowią ci, którzy dopuszczają się jej w sposób tajny; drugą ci, którzy popełnili apostazję w sposób publiczny, zaciągając ekskomunikę *latae sententiae* oraz tracąc urząd kościelny, jeśli taki był im powierzony (kan. 194 § 1, 2°); w trzeciej grupie znajdują się katolicy, którzy w sposób publiczny dopuścili się przestępstwa apostazji i tkwią w uporze, pomimo kanonicznego upomnienia. W tym przypadku dołączone mogą zostać inne kary, jeśli zachodzi zgorzenie oraz rozbitcie jedności we wspólnocie kościelnej [Wenz 2010, 23].

Ustawodawca w kan. 751 określa także przestępstwo herezji, którego może dopuścić się katolik uporczywie zaprzeczający jakiegś prawdzie, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką, bądź uporczywie poddający ją w wątpliwość. Heretyk nie kwestionuje Objawienia Bożego w sposób całościowy, jak ma to miejsce w przypadku apostaty, lecz zaprzecza pewnym prawdom wiary podawanym przez Magisterium Kościoła. Takiemu odstępcy, popełniającemu przestępstwo herezji, przysługuje jeszcze miano chrześcijanina [Syryjczyk 1982, 184].

Trzecim przestępstwem jest schizma, która polega na odmowie uznania zwierzchnictwa Biskupa Rzymu lub utrzymywania wspólnoty z członkami Kościoła, którzy to zwierzchnictwo uznają. Akt ten musi być czynem uporczywym, czyli popełnionym w sposób świadomy i dobrowolny, negując prymat Biskupa Rzymu, bądź godząc w sprawy związane z jednością Kościoła [Jakubiak 2009, 322].

Należy zauważyć, że występuje istotna różnica pomiędzy wystąpieniem ze wspólnoty Kościoła formalnym aktem a samym popełnieniem przestępstwa apostazji, herezji bądź schizmy. Każde formalne wystąpienie z Kościoła jest przestępstwem apostazji, natomiast nie wszystkie przestępstwa apostazji, herezji czy schizmy stanowią formalny akt wystąpienia z Kościoła [Jakubiak 2009, 321].

2. FORMALNY AKT WYSTĄPIENIA Z KOŚCIOŁA

Wyrażenie „formalny akt odstąpienia od Kościoła katolickiego” (*actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*) użyty został przez ustawodawcę kościelnego w KPK/83 w tytule VII – *De matrimonio* części I księgi IV. Znajduje się on w kan. 1086 § 1 (przeszkoda małżeńska różnicy religii),

kan. 1117 (obowiązek zachowania formy kanonicznej) i kan. 1124 (zakaz zawierania małżeństwa mieszanego) [Góralski 2008, 15]. Termin ten został użyty w odróżnieniu od „notorycznego porzucenia wiary katolickiej” (kan. 1071 § 1, 4°) a także apostazji, herezji i schizmy (kan. 751).

Stanowiący w prawodawstwie kościelnym swoistą nowość, zwrot „formalny akt odstąpienia od Kościoła katolickiego”, od początku powodował wiele wątpliwości w kwestii jego interpretacji. W sposób szczególny domagano się od Papieskiej Rady Tekstów Prawnych wyjaśnienia pojęcia „akt formalny” [Góralski 2008, 16].

Odpowiedzią na sygnalizowany problem interpretacyjny stał się wystosowany w dniu 13 marca 2006 r. List okólny Papieskiej Rady Tekstów Prawnych³, skierowany do przewodniczących wszystkich konferencji biskupów. Zawiera on wyjaśnienie zwrotu *actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*, zaś jego treść została zaaprobowana przez papieża Benedykta XVI.

Papieska Rada Tekstów Prawnych powołana jest przede wszystkim do wydawania autentycznych interpretacji ustaw (kan. 16 § 1-2)⁴. Istnieją jednakże wątpliwości prawne, które nie wymagają dokonania interpretacji autentycznej. W takich przypadkach Rada może dokonywać wyjaśnień, określających znaczenie prawne danej normy w formie oficjalnej, którą określa się jako *Deklarację* bądź *Notę wyjaśniającą*. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż wspomniany dokument nie został określony jako *Deklaracja* czy też *Nota wyjaśniająca*, lecz jako *Komunikat*. Nie stanowi on zatem interpretacji autentycznej, lecz interpretację, mającą formę wyjaśnienia wątpliwości co do zawartości treściowej pojęcia, które wprowadzone zostało w KPK/83 [Steczkowski 2006, 180-81]⁵.

Problematykę rozumienia zwrotu „formalny akt odstąpienia od Kościoła katolickiego”, przywoływany dokument ujmuje w siedmiu punktach, wskazujących złożoną płaszczyznę zagadnienia. Już pierwszy z nich zawie-

³ Papieska Rada Tekstów Prawnych, *Komunikat z dnia 13 marca 2006 r. (Prot. N. 10279/2006)*; tekst polski w: „Miesięcznik Diecezji Włocławskiej” 4 (2006), s. 231-33 [dalej cyt.: *Komunikat*]. Tekst w językach: francuskim, angielskim, włoskim, portugalskim, hiszpańskim i niemieckim, opublikowany w: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/intrptxt/index_it.htm [dostęp: 28.05.2017].

⁴ Ioannes Paulus PP. II, *Constitutio apostolica de Romana Curia Pastor Bonus* (28.06.1988), AAS 80 (1988), s. 841-912; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 217-57, art. 155.

⁵ Odmienne stanowisko w tej kwestii zob. Góralski 2008, 17.

ra bardzo istotne wskazania, dotyczące warunków wymaganych do kanonicznej ważności wspomnianego aktu. Warunki te określone są następująco: 1) występujący z Kościoła musi działać z wewnętrzną intencją odstąpienia od Kościoła katolickiego; 2) wewnętrzna wola musi zostać spełniona i wyrażona w sposób zewnętrzny; 3) uzewnętrzniona wola odstąpienia od Kościoła musi zostać przyjęta przez kompetentną władzę kościelną [Steczowski 2006, 183].

W formalnym akcie określone zostały trzy integralne elementy, przy czym dwa pierwsze przynależą do podmiotu odstępującego od Kościoła katolickiego, zaś ostatni odnosi się do kompetentnej władzy kościelnej.

W punkcie drugim szczegółowo określony zostaje przedmiot wewnętrznej woli odstępującego. Ma on dotyczyć zerwania więzów wspólnoty: wiary, sakramentów oraz władzy pasterskiej, czyli tych, które pozwalają wiernym uzyskiwać życie łaski wewnątrz Kościoła. Należy zauważyć, iż akt ten nie ogranicza się jedynie do wymiaru prawno-administracyjnego, lecz jest prawdziwym odrzuceniem istotnych elementów życia Kościoła, co stanowi o uprzednim zaistnieniu w życiu odstępującego aktu apostazji, herezji bądź schizmy [Góralski 2008, 18]. Nie jest więc jedynie zwykłym wypisaniem się ze wspólnoty Kościoła, ponieważ zakłada dokonanie jednego z trzech przestępstw: apostazji, herezji czy schizmy, które podlegają karze ekskomuniki *latae sententiae* [Góralski 2015, 5]. Trzeci punkt stanowi logiczną konsekwencję poprzedzających go ustaleń. Wskazuje się w nim, iż sam akt prawno-administracyjny nie stanowi o wystąpieniu z Kościoła formalnym aktem, gdyż towarzyszyć mu może wola pozostania we wspólnocie wiary. Podobnie sam fakt popełnienia apostazji, herezji (formalnej lub materialnej) czy schizmy nie stanowi aktu formalnego odstąpienia od Kościoła, jeśli nie został wyrażony w sposób zewnętrzny i przedstawiony kompetentnej władzy kościelnej (*Komunikat*, pkt 3). Formalny akt odstąpienia od Kościoła katolickiego musi spełniać wszystkie warunki określone dla aktu prawnego przez ustawodawcę kościelnego. Powinien być aktem prawnym ważnym, dokonany przez osobę zdolną kanonicznie do podjęcia takiego aktu w sposób osobisty, świadomy i wolny (*Komunikat*, pkt 3; kan. 124-126). Piąty punkt definiuje wymagania formalne odnośnie do aktu wystąpienia z Kościoła katolickiego. Oświadczenie woli powinno zostać przedłożone kompetentnej władzy kościelnej w formie pisemnej. Kompetentnym do przyjęcia wspomnianego oświadczenia jest ordynariusz lub proboszcz miejsca zamieszkania odstępującego. Zatem jedynie zbieżność dwóch elementów: profilu teologicznego wewnętrznego aktu woli i jego właściwe

uzewnętrznienie wobec kompetentnej władzy kościelnej stanowi o powstaniu formalnego aktu wystąpienia z Kościoła katolickiego [Steczkowski 2006, 184]⁶. Punkt szósty dokumentu stanowi o obowiązku dokonania adnotacji na marginesie aktu chrztu odstępującego, potwierdzającej wystąpienie z Kościoła aktem formalnym. Obowiązek ten powierza się kompetentnej władzy kościelnej. Dopiero odnotowanie tego faktu w metryce chrztu powoduje, iż odstąpienie od Kościoła można uznać za dokonane formalnym aktem [Góralski 2008, 20]. Wiąż sakramentalna z Kościołem jest trwałą więzią ontologiczną, co wynika z charakteru sakramentu chrztu. Tym samym nie zostaje ona umniejszona przez jakikolwiek akt, czy też fakt odstąpienia (*Komunikat*, pkt 7).

3. ZASADY POSTĘPOWANIA W SPRAWIE FORMALNEGO AKTU WYSTĄPIENIA Z KOŚCIOŁA

Dnia 27 września 2008 r. Konferencja Episkopatu Polski podczas 345. Zebrania Plenarnego w Białymstoku wydała dokument „Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła”⁷. Celem tego dokumentu jest ujednoczenie stosowania wskazań, zawartych w Liście okólnym Papieskiej Rady Tekstów Prawnych z dnia 13 marca 2006 r.

Treść dokumentu została zawarta w 22 punktach, w których podkreślono, iż formalny akt wystąpienia z Kościoła jest procesem złożonym, stąd należy zwrócić szczególną uwagę, by w praktyce duszpasterskiej nie pominąć któregoś z istotnych elementów, koniecznych do skuteczności aktu prawnego. Zasadniczo w świetle tych wskazań można wyróżnić: 1) czynności poprzedzające przyjęcie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła; 2) czynności związane w sposób bezpośredni z formalnym aktem; 3) czynności, które należy koniecznie wykonać po odebraniu formalnego aktu wystąpienia z Kościoła [Jakubiak 2009, 323].

Czynności poprzedzające przyjęcie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła powinny rozpocząć się od stwierdzenia kompetencji duszpasterza do odebrania tego aktu. Kompetencje w tej materii posiada proboszcz miejsca zamieszkania wiernego: stałego lub tymczasowego (*Zasady*, pkt 5). Doku-

⁶ Skutkiem tego aktu są sankcje kanoniczne określone w kan. 1364 § 1 KPK/83.

⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 14 (2008), s. 89-91 [dalej cyt.: *Zasady*].

ment wskazuje na osobę proboszcza, stąd wikariusz parafialny, by mógł w sposób ważny przyjąć akt, musi uzyskać delegację od ordynariusza lub proboszcza [Wenz 2010, 34]⁸. Kolejnym istotnym elementem jest potwierdzenie tożsamości osoby dokonującej tego aktu, która powinna być pełnoletnia, zdolna do wykonywania czynności prawnych osobiście, w sposób świadomy i wolny (*Zasady*, pkt 5). *Zasady* przewidują także duszpasterską rozmowę z osobą, deklarującą chęć wystąpienia z Kościoła formalnym aktem, mającą na celu rozeznanie przyczyn tej decyzji oraz umożliwienie dokładniejszego namysłu nad konsekwencjami „tak poważnego w skutkach kanonicznych kroku” (*Zasady*, pkt 8). Podczas tej rozmowy proboszcz powinien poinformować o kanonicznych skutkach karnych, czyli zaciągnięciu kary ekskomuniki *latae sententiae*, która skutkuje: niemożnością sprawowania i przyjmowania sakramentów oraz sprawowania sakramentaliów; zakazem udziału ministerialnego w obrzędach kultu; zakazem wykonywania funkcji w Kościele oraz pozbawieniem pogrzebu kościelnego (*Zasady*, pkt 9)⁹. Ponadto, należy wyjaśnić, iż akt formalnego wystąpienia z Kościoła nie jest równoznaczny z wykreśleniem aktu z księgi chrztów, gdyż chrzest jest wydarzeniem, którego nie da się wymazać z historii życia człowieka (*Zasady*, pkt 11).

Po dokonaniu tych wstępnych czynności można przejść do bezpośredniej procedury związanej z aktem formalnego wystąpienia z Kościoła. Przede wszystkim, po określeniu tożsamości odstępcy, należy potwierdzić tożsamość dwóch świadków. Dokument nakazuje, aby byli oni pełnoletni, a także zawiera sugestię, iż przynajmniej jednym ze świadków powinien być któryś z rodziców chrzestnych odstępcy. Należy w tym miejscu podkreślić, iż bycie świadkiem nie wiąże się z żadnymi sankcjami karnymi [Wenz 2010, 36]. Proboszcz powinien także upewnić się, iż sporządzony pisemnie akt wystąpienia z Kościoła zawiera wszystkie istotne elementy, tj. dane personalne odstępcy oraz świadków, wyraźne wyrażenie woli wystąpienia z Kościoła wraz z podaniem motywacji tego czynu, deklarację potwierdzającą świadomość konsekwencji tego czynu oraz wolność podejmowanej decyzji, a także dane określające datę oraz parafię przyjęcia chrztu. Tak sporządzony akt powinien zostać własnoręcznie podpisany przez odstępcę i świadków, a następnie potwierdzony podpisem proboszcza wraz z datą oraz pieczęcią parafialną [Jakubiak 2009, 327].

⁸ Przy delegowaniu tej władzy należy zachować kan. 137 KPK/83.

⁹ W kwestii sposobu uczestnictwa odstępcy przy udzielaniu sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia zob. Glinkowski 2006, 59-73.

Po dokonaniu powyższego aktu proboszcz przekazuje uwierzytelnioną kopię dokumentu do kurii swojej diecezji. Jeśli nie zostaną stwierdzone żadne nowe okoliczności, kuria diecezjalna poleca proboszczowi parafii chrztu odstępcy dokonanie odpowiedniego wpisu na marginesie aktu chrztu. Także proboszcz parafii zamieszkania ma obowiązek dokonania stosownej adnotacji w kartotece parafialnej. W przypadku, gdy odstępcą przyjął chrzest w parafii należącej do innej diecezji, kuria diecezjalna przesyła stosowną informację do kurii diecezji chrztu odstępcy (*Zasady*, pkt 12).

Jedynym dokumentem potwierdzającym formalny akt wystąpienia z Kościoła jest świadectwo chrztu z odpowiednią adnotacją (*Zasady*, pkt 15). Odpis aktu chrztu, zawierający taką adnotację może zostać wydany na prośbę odstępcy [Wenz 2010, 39].

4. FORMALNY AKT WYSTĄPIENIA Z KOŚCIOŁA WEDŁUG MOTU PROPRIO BENEDYKTA XVI *OMNIUM IN MENTEM*

Motu proprio Benedykta XVI¹⁰ przyniosło istotne zmiany w kwestii skutków formalnego odłączenia się od Kościoła. Wyrażenie *actus formalis defectionis ab Ecclesia Catholica* zostało usunięte z treści kan. 1086 § 1, 1117 oraz 1124.

Kan. 1086 § 1, traktujący o przeszkodzie różnicy religii¹¹, rodził do tej pory pewne wątpliwości, dotyczące aplikacji tej normy w poszczególnych przypadkach. Podobnie kan. 1117, zgodnie z którym osoba, która odstąpiła od Kościoła formalnym aktem nie była zobowiązana do zachowania formy kanonicznej w przypadku zawierania małżeństwa z osobą nieochrzczonej, ochrzczonej, lecz niebędącej katolikiem, bądź też osobą znajdującą się w takiej samej sytuacji, jak ona sama. Forma kanoniczna obowiązywała jedynie w przypadku małżeństwa zawieranego z katolikiem¹². Wątpliwości bu-

---

¹⁰ Benedictus PP. XVI, Litterae apostolicae motu proprio datae quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur *Omniium in mentem* (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10.

¹¹ „Nieważne jest małżeństwo między dwiema osobami, z których jedna została ochrzczonej w Kościele katolickim lub była do niego przyjęta (i nie odłączyła się od niego formalnym aktem), a druga jest nieochrzczonej”.

¹² „Określona wyżej forma powinna być zachowana, jeśli przynajmniej jedna ze stron zawierających małżeństwo została ochrzczonej w Kościele katolickim lub została do niego przyjęta (i nie odstąpiła od niego formalnym aktem), z zachowaniem przepisów kan. 1127 § 2”.

dził także kan. 1124, zabraniający małżeństwa mieszanego bez zgody kompetentnej władzy kościelnej¹³. Dodatkową trudność interpretacyjną stanowił fakt, iż ustawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. nie wspominał nic na temat wystąpienia z Kościoła formalnym aktem [Rozkrut 2007, 401-402].

Papież Benedykt XVI zdjął z aktu odstępstwa poważne skutki prawne, zawarte w klauzulach przytoczonych wyżej kanonów. Tym samym, w aktualnym stanie prawnym osoby, które odłączyły się od Kościoła formalnym aktem są nadal zobowiązane do zachowania formy kanonicznej przy zawieraniu małżeństwa. Obowiązuje ich także przeszkoda różnicy religii oraz zakaz zawierania małżeństw mieszanych bez zgody kompetentnej władzy kościelnej.

Mimo, iż wyrażenie „formalny akt odstąpienia od Kościoła katolickiego” zniknęło z zapisów prawa kodeksowego, praktyka występowania ze wspólnoty Kościoła nie zanikła, a wola dokonywania tego aktu w sposób formalny, spowodowała konieczność uwzględnienia aktualnego stanu prawnego w przepisach wykonawczych.

5. DEKRET OGÓLNY KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI W SPRAWIE WYSTĄPIEŃ Z KOŚCIOŁA ORAZ POWROTU DO WSPÓLNOTY KOŚCIOŁA

Nowe okoliczności, dotyczące skutków wystąpienia z Kościoła formalnym aktem oraz dotychczasowa praktyka duszpasterska w tej materii spowodowały, iż Konferencja Episkopatu Polski dnia 7 października 2015 r., podczas 370. Zebrania Plenarnego w Warszawie wydała dekret ogólny „w sprawie wystąpień z Kościoła oraz powrotu do wspólnoty Kościoła”¹⁴. Dokument ten stanowi aplikację *Komunikatu* Papieskiej Rady Tekstów Prawnych do warunków polskich z uwzględnieniem zmian, wprowadzonych przez Benedykta XVI w *Omnium in mentem*.

---

¹³ „Małżeństwo między dwiema osobami ochrzczonymi, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub po chrzcie została do niego przyjęta (i formalnym aktem od niego się nie odłączyła), druga zaś należy do Kościoła lub wspólnoty kościelnej niemającej pełnej łączności z Kościołem katolickim, jest zabronione bez wyraźnego zezwolenia kompetentnej władzy”.

¹⁴ *Dekret Ogólny Konferencji Episkopatu Polski w sprawie wystąpień z Kościoła oraz powrotu do wspólnoty Kościoła*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 27 (2015), s. 101-104 [dalej cyt.: *Dekret*].

Dekret składa się z 18 punktów, w których w sposób syntetyczny zawarto zarówno opis procedury wystąpienia z Kościoła formalnym aktem, skutki prawne tego wystąpienia, jak i regulacje odnoszące się do osób chcących powrócić do pełnej wspólnoty z Kościołem.

W części wstępnej przypomniano zasadę *semel catholicus, semper catholicus*, wskazując jednocześnie, iż zachowywanie wspólnoty z Kościołem należy do podstawowych obowiązków wiernego (kan. 209 § 1)¹⁵. Konferencja Episkopatu Polski podkreśliła, odwołując się do kan. 751 KPK/83, iż obowiązek ten zostaje naruszony w najbardziej radykalny sposób przez akt odstępstwa od wspólnoty Kościoła, który może mieć formę herezji, apostazji lub schizmy.

W odniesieniu do procesu wystąpienia z Kościoła aktem formalnym zaszyły pewne zmiany, upraszczające tę procedurę względem dyspozycji zawartych w *Zasadach*. Dokument z 2008 r. stanowił: „Aktu odstępstwa, który wywołuje skutki kanoniczne, może dokonać tylko osoba pełnoletnia (kan. 98 § 1 i 2), zdolna do czynności prawnych, osobiście, w sposób świadomy i wolny (kan. 124-126), w formie pisemnej, w obecności proboszcza swego kanonicznego miejsca zamieszkania (stałego lub tymczasowego) i dwóch pełnoletnich świadków” (*Zasady*, pkt 5). W *Dekrecie* zrezygnowano z konieczności dokonania aktu odstępstwa w obecności dwóch świadków, podtrzymując jednocześnie pozostałe wymagania względem odstępcy (*Dekret*, pkt 1). Do skuteczności tego aktu wystarczająca jest obecność proboszcza miejsca zamieszkania odstępcy.

Według *Dekretu* formalny akt wystąpienia z Kościoła może być dokonany podczas tego samego spotkania, w czasie którego odstępca zgłasza swoją wolę duszpasterzowi. Konferencja Episkopatu Polski w *Zasadach* sugerowała: „akt formalnego wystąpienia (...) nie powinien być dokonywany w tym samym dniu, w którym osoba chcąca wystąpić z Kościoła zgłasza swój zamiar duszpasterzowi, ale dopiero po upływie czasu, jaki proboszcz roztropnie pozostawi do namysłu” (*Zasady*, pkt 8). *Dekret* nie zawiera takich wymagań, podkreślając jedynie, iż akt wystąpienia może zostać przyjęty, jeśli „po rozmowie duszpasterskiej proboszcz nabył pewność moralną, że decyzja jaką podejmuje odstępca jest wyrazem jego wolnej, nieprzymuszonej woli” (*Dekret*, pkt 4).

Niewielkiej zmianie uległa także treść wpisu, dokonywanego na marginesie aktu chrztu odstępcy, która przyjmuje brzmienie: „Dnia ... w Parafii

---

¹⁵ „Wierni zobowiązani są – każdy przez swoje własne działanie – zachować zawsze wspólnotę z Kościołem”.

... w ... złożył(a) formalne oświadczenie woli o wystąpieniu z Kościoła katolickiego” (*Dekret*, pkt 10)¹⁶.

Skutków prawnych nie wywołują oświadczenia woli przesłane drogą pocztową, elektroniczną, bądź złożone przed urzędnikiem cywilnym (*Dekret*, pkt 6)¹⁷. Jeśli chodzi o skutki wystąpienia formalnym aktem z Kościoła, usunięto zapis obecny w *Zasadach*, wskazujący: „osoby, które dokonały formalnego aktu odstępstwa, nie podlegają kanonicznej formie zawarcia małżeństwa (kan. 1117)” (*Zasady*, pkt 10). Wprowadzono natomiast zapis informujący, że „odstępca nie może zawrzeć małżeństwa bez zezwolenia ordynariusza miejsca” (*Zasady*, pkt 13). Przywołano w tym miejscu kan. 1125, 1071 § 1, 4°-5° oraz 1071 § 2 KPK/83, jako normy, które należy zachować, udzielając takiego zezwolenia. Zmiany te stanowią następstwo aplikacji dyspozycji zawartych w *Omnium in mentem*.

Ponadto, w odróżnieniu od poprzedniego dokumentu, w ostatniej części *Dekretu* (pkt 16-18) Konferencja Episkopatu Polski zawarła dyspozycje odnoszące się do sytuacji, w której odstępca pragnie powrócić do pełnej wspólnoty Kościoła. Także w tym przypadku wymagana jest pisemna prośba złożona wobec proboszcza, którą następnie przekazuje się ordynariuszowi miejsca, celem zwolnienia z kary ekskomuniki. Fakt powrotu do pełnej wspólnoty Kościoła odnotowuje się na polecenie ordynariusza miejsca w księdze ochrzczonych, zaś na skruszonego odstępcę ordynariusz miejsca może nałożyć stosowną pokutę (*Zasady*, pkt 16-18).

ZAKOŃCZENIE

W artykule podjęto próbę ukazania apostazji z perspektywy prawno-kanonicznej, prezentując rozwój regulacji prawnych, odnoszących się do tego zjawiska. Od promulgacji KPK/83 kwestia wystąpienia z Kościoła formalnym aktem wzbudzała pewne wątpliwości, co znalazło swoje odbicie nie tylko w literaturze, lecz także w dokumentach Kościoła wskazujących sposób interpretacji tego zjawiska.

---

¹⁶ Poprzednia formuła wpisu, określona w pkt. 14 *Zasad* brzmiała: „Dnia ... w Parafii ... w ... formalnym aktem wystąpił(a) z Kościoła katolickiego”.

¹⁷ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9 lutego 2016 r., sygn. akt I OSK 2691/15, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/A6EA06B668> [dostęp: 28.05.2017]. Naczelny Sąd Administracyjny także wskazał, iż aktu wystąpienia z Kościoła formalnym aktem należy dokonać w trybie określonym przez prawo kościelne.

Na forum Kościoła powszechnego, zarówno List okólny Papieskiej Rady Tekstów Prawnych z 13 marca 2006 r., jak i motu proprio *Omnium in mentem* Benedykta XVI z 15 grudnia 2009 r. przyniosły istotne rozstrzygnięcia w kwestii formy i ważności aktu wystąpienia z Kościoła, jak też skutków, jakie akt ten wywołuje w życiu odstępcy. Określenie wymogów stawianych odstępcy, który – będąc zdolnym do czynności prawnych – musi działać w sposób świadomy i wolny, wyrażając na piśmie swą wewnętrzną wolę wobec kompetentnej władzy kościelnej, ułatwiło ukształtowanie procedury postępowania. Usunięcie odniesienia do aktu formalnego odłączenia się od Kościoła z treści kan. 1086 § 1, 1117 i 1124 wpłynęło na większą spójność tych norm z kan. 11, dotyczącym mocy wiążącej ustaw czyisto kościelnych.

„Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła” z 27 września 2008 r., wydane przez Konferencję Episkopatu Polski w sposób praktyczny ujednoliciły w Polsce korzystanie ze wskazań Papieskiej Rady Tekstów Prawnych. Także w tym przypadku widać pewien rozwój, podyktowany zmianami wprowadzonymi przez Benedykta XVI oraz praktyką duszpasterską. Dekret ogólny Konferencji Episkopatu Polski „w sprawie wystąpień z Kościoła oraz powrotu do wspólnoty Kościoła” z 7 października 2015 r. przyniósł nie tylko pewne uproszczenie w procedurze wystąpienia z Kościoła, lecz także przedstawił sposób praktycznego aplikowania norm prawnych.

Niniejsze opracowanie, sygnalizując pewne rozwiązania odnoszące się do formalnego aktu wystąpienia z Kościoła nie wyczerpuje jednak całej problematyki apostazji. Mimo szczegółowych regulacji prawnych, kwestia wystąpienia z Kościoła formalnym aktem niesie ze sobą nadal wiele problemów formalnych, dotyczących chociażby niechęci odstępców do składania aktu woli wobec kompetentnej władzy kościelnej, a także trudnych i delikatnych kwestii duszpasterskich związanych z troską o zachowanie wspólnoty Ludu Bożego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Benedictus PP. XVI, *Litterae apostolicae motu proprio datae quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur Omnium in mentem* (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego,

- przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.
- Dekret Ogólny Konferencji Episkopatu Polski w sprawie wystąpień z Kościoła oraz powrotu do wspólnoty Kościoła, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 27 (2015), s. 101-104.
- Ioannes Paulus PP. II, Constitutio apostolica de Romana Curia Pastor Bonus (28.06.1988), AAS 80 (1988), s. 841-912; tekst polski w: Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 217-57.
- Konferencja Episkopatu Polski, Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 14 (2008), s. 89-91.
- Papieska Rada Tekstów Prawnych, Komunikat z dnia 13 marca 2006 r. (Prot. N. 10279/2006); tekst polski w: „Miesięcznik Diecezji Włocławskiej” 4 (2006), s. 231-33.

Orzecznictwo

- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 9 lutego 2016 r., sygn. akt I OSK 2691/15. <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/A6EA06B668> [dostęp: 28.05.2017].

Literatura

- Glinkowski, Benedykt. 2006. „Uczestnictwo apostaty przy udzielaniu sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego.” *Prawo i Kościół* 1:59-73.
- Góralski, Wojciech. 2008. „Formalny akt odstąpienia od Kościoła katolickiego w świetle Listu okólnego Papieskiej Rady do Spraw Tekstów Prawnych z dnia 13 marca 2006 roku.” *Prawo Kanoniczne* 51, nr 3-4:15-28.
- Góralski, Wojciech. 2015. „Problem wystąpienia z Kościoła katolickiego w Republice Federalnej Niemiec.” *Prawo Kanoniczne* 58, nr 1:3-21.
- Gręźlikowski, Janusz. 2010. „Apostazja – konsekwencje prawno-duszpasterskie.” *Homo Dei* 79, nr 1:68-80.
- Jakubiak, Tomasz. 2009. „Istotne elementy konstytutywne formalnego aktu wystąpienia z Kościoła oraz czynności związane z jego przyjęciem.” *Ateneum Kapłańskie* 3:321-30.
- Nykiel, Krzysztof. 2014. „Wyłączenie wiernych ze wspólnoty z Kościołem. Aspekty prawne i teologiczne.” *Roczniki Nauk Prawnych* 24, nr 2:137-57.
- Rozkrut, Tomasz. 2007. „Warunki formalnego wystąpienia z Kościoła katolickiego w perspektywie zawarcia małżeństwa kanonicznego.” W *Przebóstwiać to, co ludzkie. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Władysława Bobowskiego*, red. Stanisław Sojka, i Józef Stala, 399-407. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Rybak, Ryszard. 2006. „Ekskomunika latae sententiae za popełnienie przestępstwa apostazji, herezji i schizmy.” *Prawo i Kościół* 1:37-58.

- Steczowski, Piotr. 2006. „Wystąpienie z Kościoła katolickiego aktem formalnym w świetle dokumentu Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 13 marca 2006 r.” *Annales Canonici* 2:179-93.
- Syryjczyk, Jerzy. 1982. „Problem apostazji od wiary w projektach nowego prawa kościelnego.” *Prawo Kanoniczne* 25, nr 3-4:177-85.
- Syryjczyk, Jerzy. 1984. *Apostazja od wiary w świetle przepisów kanonicznego prawa karnego. Studium prawnohistoryczne*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Wenz, Wiesław. 2010. „Apostazja i formalny akt wystąpienia z Kościoła. Zasady postępowania w świetle norm kościelnych.” *Prawo i Kościół* 2:21-43.

Wystąpienie z Kościoła formalnym aktem według prawa kościelnego

Streszczenie

Niniejszy artykuł przedstawia problem apostazji z punktu widzenia prawa kościelnego, ze szczególnym uwzględnieniem norm zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. Zjawisko apostazji stanowi nie tylko problem teoretyczny, lecz przede wszystkim duszpasterski.

Przeprowadzona analiza ukazuje rozwój interpretacji tego zjawiska, zawarty w dokumentach Kościoła. W sposób szczególny wzięto pod uwagę dyspozycje zawarte w dokumencie Papieskiej Rady Tekstów Prawnych z 2006 r. oraz motu proprio *Omnium in mentem* Benedykta XVI z 2009 r., określające formę oraz skutki tego aktu. Ponadto dokonano analizy dokumentów wydanych przez Konferencję Episkopatu Polski.

Szczególną uwagę zwrócono na skutki usunięcia odniesienia do aktu formalnego odłączenia się od Kościoła z treści kan. 1086 § 1, 1117 i 1124 oraz zmiany dokonane w samej procedurze składania oraz przyjmowania formalnego aktu wystąpienia z Kościoła.

Słowa kluczowe: apostazja; prawo kanoniczne; forma kanoniczna; interpretacja

The Formal Act of Apostasy According to the Church Law

Summary

The article presents problem of apostasy according to the Church law. The paper is especially focused on the rules from the 1983 Code of Canon Law. The apostasy implies pastoral problems.

The research presents idea of apostasy and its evolution based on the Catholic Church documents. It takes into account contents and influence the latest documents: Pontifical Council for Legislative Texts (2006), motu proprio of Benedict XVI *Omnium in mentem* (2009) and the documents of Polish Bishops' Conference.

In this part of the article the special attention was paid on the effects of remove the reference to the formal act of apostasy from can. 1086 § 1, 1117 and 1124 and changes in procedure of submission and receive the formal act of apostasy.

Key words: apostasy; canon law; canonical form; interpretation

Information about Author: REV. ADAM FABIAŃCZYK, J.C.L. – notary of the Diocesan Curia in Gliwice; ul. Łużycka 1, 44-100 Gliwice, Poland; e-mail: a_fabianczyk@kuria.gliwice.pl